

Masaryk a myšlenka evropské jednoty

Sborník příspěvků z mezinárodní konference na FF UK ve dnech 13.–14. června 1991, uspořádali prof. PhDr. Theodor Syllaba a RNDr. Zdeněk Klíma, vydalo Centrum Desk-Top Publishing FF UK pro katedru politologie, prosinec 1992, 142 stran.

V posledních dnech minulého roku vyšel péčí katedry politologie filozofické fakulty Univerzity Karlovy sborník čtrnácti příspěvků z mezinárodní konference na téma Masaryk a myšlenka evropské jednoty, která byla uspořádána zmíněnou katedrou v červnu 1991. Je ironií doby a okolností, že sborník na toto téma vyšel v posledních dnech existence státu, u jehož zrodu Tomáš Garrigue Masaryk stál a jehož dezintegrace působí na pozadí integračního skoku západní Evropy roku 1993 poněkud paradoxně.

Konference se kromě univerzitních a akademických odborníků domácích zúčastnily vědecké osobnosti z Itálie, Izraele, Kanady, Německa, Nizozemska, Švýcarska, Spojených států a Velké Británie. Význam tohoto mezinárodního setkání byl znásoben růzností oborů, z jejichž perspektivy jednotliví referenti dané téma nahlíželi; sborník se tak stal průsečíkem pohledů politologů, historiků, sociologů, filozofů, teologů, filologů a dalších. Čtenáři je v něm nabídnut plastický obraz Masaryka – velkého Evropana a politika se světovým rozhledem, člověka plně odpovídajícího Wilsonově představě o demokratickém státníkovi, který má být „obyčejných mínění a neobyčejných schopností“.

Nepřekvapí, že ve všech příspěvcích je, s větší či menší intenzitou, reflektováno Masarykovo pojetí politiky jako aplikované mravnosti, jeho prosazování duchovního aspektu a morálního imperativu jako základních měřítek při posuzování konkrétních politických jevů. Neméně zásadní je i Masarykovo zdůrazňování nadřazenosti ideálů humanitních nad realisticky chápanými národními zájmy. Toto jsou základy, na nichž Masaryk vystavěl i svou koncepci nové Evropy – „pokus vytvořit morální a politický program, platný pro Evropu dlouhodobě“ (Syllaba), „antitezi pruský velkoněmecké koncepce Mitteleuropy, její teoretickou negaci“ na ideálech svobody, rovnoprávnosti a mírové spolupráce (Opat), „volnou federaci rovnoprávných národů na mravním základě“ (Bednář).

Jako znalec Ruska Masaryk upozorňoval na nutnost demokratického vyřešení východní otázky jako základní podmínky pro udržení míru v Evropě. Snažil se přesvědčit spojence o svém odhadu, že se bolševici udrží u moci podstatně déle, než se obecně předpokládalo. Proti vojenské intervenci staví požadavek intervence hospodářské. Nepřestává věřit, že bolševická diktatura bude pouze přechodná, že se sovětské Rusko bude s pomocí západních demokracií postupně demokratizovat (Veber).

Východiska Masarykovy koncepce je třeba hledat v jeho stanoviscích k problematice evropské duchovní a politické krize, která je jako součást krize moderního světa způsobena úpadkem jednotícího křesťanského názoru na život a svět (Bednář). „Musí se změnit celá duševnost Evropy. Její obroda musí být právě tak mravní a duchovní jako politická,“ soudí Masaryk ve své studii *Sub speciae aeternitatis*. A právě „život pod zorným úhlem věčnosti“ tvoří podle Masaryka podstatu náboženství, jehož moderní transformací jsou ideály humanity a demokracie. Pokrok pak je mu pohybem k vyššímu stupni humanity a demokracie, k prosazování idejí pravdy a dobra, a to v souhlasu s „Božím řádem“ v dějinách, který člověk nemůže zvrátit (Funda).

„Česká otázka byla pro Masaryka, právě tak jako před ním pro Palackého, proto tak významná, že se netýkala jen českého národa. Byla to pro ně vždy otázka osudová, týkající se celé Evropy, veškerého kulturního lidstva“ (Šolle). Řešení české otázky Masaryk hledá a zvažuje vždy v kontextu uspořádání mezinárodního systému daného okamžiku, „právě sloučení teoretického myšlení s praktickým jednáním... způsobovalo, že vůdčím motivem veškeré jeho činnosti byla ustavičná orientace a reagování na dané okolnosti“ (Syllaba); díky svému světovému rozhledu zůstává pak vždy v bezpečném odstupu od

provincializujících tendencí, dodnes tak přitažlivých pro českou společnost a její politické elity. „Stát nás nespasí, my musíme udržovat jej,“ říká Masaryk. Československo mu pak není konečným cílem, ale krokem na cestě k ideálu humanity. Českou otázku formuluje jako spor reformace a protireformace – tedy střet principu moci, násilí, teokracie, nesvobody a totality s principem humanity a demokracie (Funda), jako konflikt dvou filozofických výkladů světa: germánského, materialisticko-liberalistického konceptu politiky a české, duchovně demokraticky založené politické filozofie (Bednář).

Velmi cenné je připomenutí Masarykova vztahu ke Švýcarsku, jeho kolísání mezi americkým a švýcarským vzorem pro konstituci vznikající republiky. Masaryk nachází mnohé analogie mezi Švýcarskem a námi (poměr tří národností, vnitrozemská země vzniklá v protihabsburském odboji) a již v roce 1895 navozuje ideu „českého Švýcarska“. Prosazení švýcarského modelu nakonec ztroskotá na odporu konzervativních poslanců, podporujících alternativu centralistické ústavy francouzského typu (Kanyar-Becker).

V těchto souvislostech je také nutné vyzdvihnout rozhodnou, fakticky a argumentačně fundovanou obhajobu Masarykova protirakouského postupu, slovo do polemiky s těmi, jejichž spekulace jsou poznamenány „pragmatickým politickým prezentismem“ (Kohout); je „třeba říci, že ne Masaryk a Češi rozbili Rakousko, ale pangermánsky orientovaní Němci“ (Šolle).

Panevropským hnutím a oboustranně inspirativním vztahem jeho duchovního otce, Coudenhove-Kalergiho, k Masarykovi se zabývá příspěvek doyena konference, V. Ponse, někdejšího tajemníka Coudenhove-Kalergiho a masarykovského pamětníka. Kromě stručného výkladu historie hnutí zde referent znovu potvrzuje úctu a vážnost, již se TGM svého času v Evropě těšil – Masaryk byl ve své době „největším Evropanem“, napsal Coudenhove-Kalergi.

„Kdo jsme, odkud a s čím přicházíme“ (Brabec), „Co pro nás byla Evropa v posledním století a co jsme my byli pro ni?“ (Jirsa), tyto „nepraktické“ a přitom tak důležité otázky poněkud zanikají v nadšeném halasu našeho tzv. návratu do Evropy, v pragmatické frázovitosti praktické politiky současnosti.

Většina referentů se však aktualizacím vyhýbá, jednoznačnou převahu mají ve sborníku úvahy střízlivé a nadčasové. Aktualizující pasáže patří spíše ke slabinám jinak kvalitních příspěvků (Kohout, Bednář); je nutné však vzít v úvahu dobu konání konference. Referenci (tedy „snahu zkoumat staré myšlenky v současném uspořádání, [která] často vede ke zkresení a irelevantním závěrům“) Masarykových myšlenek pro dnešek zvažuje i prof. Pick. Ano, mnohé Masarykovy ideje nepřežily konfrontaci s realitou, mnohé se ukázalo být příliš utopickým pro politickou praxi, určenou především momentálními potřebami a zájmy. Nelze zamlčovat, že některé jeho koncepce byly již ve své podstatě chybné, nicméně mravní a humanitní bázi Masarykovy politické filozofie jako zásadu „si nemůžeme dovolit ignorovat“ (Pick). „Etický kodex vyšší transcendentní hodnoty dává význam výrazu »nepolitická politika«, což je snad největším, specificky českým příspěvkem k politickému myšlení“ (McRae). A právě na prosazování těchto hodnot do praktické politiky je založen mezinárodní kredit V. Havla.

Na rozdíl například od dr. Bednáře se nedomnívám, že je možné navázat na Masarykovu koncepci evropské jednoty. Integrační vývoj šel ve své teorii a především v praxi příliš dlouhou dobu mimo nás, Masarykovy myšlenky nebyly s ním a v něm konfrontovány a rozvíjeny. Rozhodně však patří k základním pilířům českého politického myšlení a jako takové by neměly mizet z pozadí našeho současného politického uvažování.

Většina příspěvků je doplněna poznámkovým aparátem, který je ponechán v té podobě, jakou si sami autoři zvolili. Redakci pravděpodobně zamrzí, že se během výrobního procesu nepodařilo uhlídat několik tiskových chyb. Sborník je, po více než dvacetileté odmlce, důstojným obnovením ediční činnosti katedry politologie FF UK. Do konce letošního roku by měla být připravena k vydání anglická verze tohoto sborníku.